

Výroční zpráva za rok 1998 - Psychologický ústav AV ČR

1. Vědecká činnost pracoviště a uplatnění jejich výsledků

a) stručná charakteristika vědecké činnosti pracoviště

Ústav participuje na řešení tří základních projektů programu rozvoje badatelského výzkumu v klíčových oblastech vědy, pěstovaných v AVČR.

Osobnost: rysové, kognitivní a motivační jednotky. Kvalita života a rizikové faktory (klíčová oblast vědy č. 23). Struktura osobnosti. Vztahy mezi obecnými a specifickými rysy osobnosti. Neuroticismus a úzkost ve vztahu ke způsobu vyrovnávání se s náročnými životními situacemi a zdravotními obtížemi. Osobnost a sebepojetí. Osobnost hráče počítačových her. Psychologie agrese. Problematika uspokojení z působení utrpení druhým. Problematika integrace Romů do české společnosti. Psychologie náboženství, konkrétně problematika motivace k účasti v netradičních náboženských organizacích.

Vybrané problémy kognitivní psychologie (klíčová oblast vědy č. 26). Vývoj syntaktických struktur volných slovních párových asociací. Aplikace teorií současné kognitivní psychologie na analýzu metaforických vyjádření užívaných v různých formách komunikace politické problematiky. Analýza současného stavu teorie mysli a funkce mentálního modelu v procesu zpracování informací. Kognitivní základ fuzzy logiky jako jednoho z nástrojů explikace implicitních struktur psychiky. Problematika common sense.

Osobnost v kulturním a sociálním kontextu (klíčová oblast vědy č. 27). Kritické momenty v životě herců. Psychologicky relevantní filozofické otázky, zejména problematika moci (Goethův Faust jako modelový příběh), filozofie domova, finality lidské existence a další transcendentně zakotvená témata. Psychologická analýza pojmu občanské kultury v naší současné společnosti prostřednictvím originálních výzkumů, včetně analýzy psychologické a sociální podmíněnosti těchto projevů a transkulturního srovnání.

b) výčet několika nejdůležitějších výsledků vědecké činnosti a výsledků aplikovaných

Čermák, I.: Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou, Nakladatelství Fakta 1998. Monografie. 204 s. B.

Novák Z.: Vývoj syntaktických struktur volných slovních párových asociací od pěti do devatenácti let. Praha, PsÚ AV ČR 1998. Monografie. B.

Říčan, P.: S Romy žít budeme, jde o to, jak. Praha, Portál 1998. Monografie. B.

Řehulka, E., Řehulková, O.: Učitelé a zdraví. Brno, Pavel Křepela a PsÚ AV ČR 1998. Sborník. B.

Svoboda, M., Blatný, M.: Sociální procesy a osobnost. Brno, Masarykova univerzita 1998. Sborník. B.

Blatný, M., Osecká, L.: Zdroje sebehodnocení a životní spokojenosti: osobnost a strategie zvládnání. Československá psychologie, 42, 1998, 385-394. B.

De Raad, B., Perugini, M., Hřebíčková, M., Szarota, P.: Lingua franca of personality: Taxonomies and structures based on the psychological approach. Journal of Cross-cultural Psychology, 29, 212-232. B.

Chrz V.: Návrh kategoriálního systému pro analýzu metaforické konceptualizace politické problematiky. Praha, Bulletin PsÚ AV ČR 4, 1998, 1, 1-44. B.

Sedláková, M.: The sources of conceptions of mental representation in the current theory of mind. In: Studia Psychologica, 1998 (v tisku). B.

Janát, B.: Křesťanství a „pohanství“ - dvě duše tradiční lidové kultury. In: Kvist, J. (Ed.): Etika a tradiční lidová kultura. Strážnice, Ústav lidové kultury ve Strážnici 1998. B.

Klicperová, M.: Post-totalitní syndrom? Československá psychologie, 42, 1998, 344-350. B.

Klimusová, H., Tůma, P.: Rozhodování v sociálním kontextu: hodnocení osobnostních charakteristik uchazečů o studium psychologie. In: M. Svoboda, M. Blatný (Ed.): Sociální procesy a osobnost. Brno 1998, 75-85. B.

Macek, P., Flanagan, C., Gallay, L., Kostron, L., Botcheva, L., Csapo, B.: Post-communist societies in times of transition: Perceptions of change among adolescents in Central and Eastern Europe. Journal of Social Issues, Vol. 54, No. 3, 1998, pp. 547-560. B.

Osecká, L., Blatný, M.: Vztah mezi popisy temperametrových typů a temperamentovými dimenzemi. In: Svoboda, M., Blatný, M. (Ed.): Sociální procesy a osobnost. Brno 1998, 128-134. B.

Šlechta, P.: Kognitivní základy fuzzy logiky. Bulletin PsÚ AV ČR, 4, 1998, 1, 67-85. B.

Urbánek, T., Čermák, I.: Metody výzkumu self-efficacy. In: M. Svoboda, M. Blatný (Ed.): Sociální procesy a osobnost. Brno 1998, 172-179. B.

Vaculík, M.: Program POLICY PC 3.0 – nástroj pro analýzu způsobů rozhodování.

Československá psychologie, 42, 1998, 155-168. B.

c) náměty na zpřesnění Vědní koncepce Akademie věd ČR

Nepředkládáme žádné náměty.

d) nejvýznamnější popularizační aktivity pracoviště

Publikace v populárních časopisech (např. Mladá Fronta Dnes, Propsy, Psychologie dnes, Křesťanská Revue, Katolický týdeník, Perspektivy), účast v pořadech televize a rozhlasu, v rámci výuky na vysokých školách.

Hřebíčková, M.: Hans J. Eysenck (1916-1997). Propsy, 4, 1998, 3, 2.

Hřebíčková, M.: Co je to Big-Five. Propsy, 4, 1998, 4, 14-15.

Macek, P.: Dospívání bez konfliktů? Propsy, 4, 1998, 5, 10-11.

Macek, P.: Adolescence - rodové stereotypy a problém identity. Psychologie dnes, 4, 1998, 9, 14-15.

e) specifické informace o pracovišti, změnách ve struktuře a vědecké orientaci, o výsledcích atestací a o překážkách a problémech v činnosti pracoviště

Postupně je rozšiřován okruh zkoumaných témat, zejména v oblasti obecné psychologie - vnímání struktur, vnímání ve virtuální realitě, vnímání výrazu, psychologie metafor. Atestace vědeckých a odborných pracovníků budou realizovány na začátku roku 1999.

2. Spolupráce pracoviště s vysokými školami

a) nejvýznamnější vědecké výsledky spolupráce pracoviště s vysokými školami

Spolupráce se realizuje na základě výzkumných projektů, zejména grantových: (1) Osobnost a zdraví: osobnostní vlivy působící proti účinkům stresu a zátěže u učitelek základních škol (GA ČR 406/96/1543), (2) Vztah mezi obecnými a specifickými charakteristikami osobnosti: pětifaktorový model osobnosti, osobnostní přístup k agresi, styly identity (3) Osobnost adolescenta a (4) vedením diplomových a disertačních prací. Byly pořádány společné konference a vydány 2 sborníky.

Řehulka, E., Řehulková, O.: Učitelé a zdraví. Brno, Pavel Křepela a PsÚ AV ČR 1998. Sborník.

Svoboda, M., Blatný, M.: Sociální procesy a osobnost. Brno, Masarykova univerzita 1998. Sborník.

Osecká, L., Řehulková, O., Macek, P.: Negative events and depression at nonclinical sample of adolescents: The role of family. The 6th Biennial conference of the EARA. Budapest, 3. – 7. června, 1998.

Navrátil, M., Křejský, M., Čermák, I. (1998). Osobnost ve virtuálním světě. In: M. Svoboda, M. Blatný (Ed.): Sociální procesy a osobnost. Brno, 123-127.

Řehulková, O., Řehulka, E. (1998). Zvládnutí zátěžových situací a některé jejich důsledky u učitelek. In: E. Řehulka, O. Řehulková (Ed.): Učitelé a zdraví 1. Brno 1998, 105-111.

b) nejvýznamnější vědecké výsledky činnosti společných pracovišť ústavu AV s vysokými školami

Společné pracoviště ústavu s vysokými školami nebylo zřízeno.

c) kvalitativní údaje o získávání a přípravě nových vědeckých pracovníků

Mladí vědeckí pracovníci jsou vyhledáváni na vysokých školách při pedagogické činnosti pracovníků ústavu a často spolupracují na výzkumných projektech jednotlivých pracovníků již před ukončením studia. Tato forma vyhledávání talentů se osvědčila.

3. Spolupráce pracoviště s dalšími institucemi a podnikatelskou sférou

d) odborné expertízy zpracované v písemné formě pro státní orgány a instituce - 3

4. Mezinárodní vědecká spolupráce pracoviště

a) výčet zahraničních grantů a projektů, které pracoviště řeší nebo se na jejich řešení podílí

„Political psychology“ (grant Open Society Fund - 1996-1998, Klicperová)
Struktura popisu osobnosti (Big Five) - Gerontology Research Center, Baltimore, USA -
University of Bielefeld - University of Warsaw - University of Groningen,
Agrese - University La Sapienza, Roma - Stanford University
Kritické momenty v životě herců - University of Lund
Problematika vyhoření (Burnout)- Stanford Center for Research in Disease Prevention,
Stanford University of Medicine
Občanská kultura - San Diego State University
Politická psychologie - San Diego State University - Stanford University

b) nejvýznamnější vědecké výsledky dosažené v rámci mezinárodní spolupráce:

McCrae, R.R. - Costa, P.T. - Ostendorf, F. - Angleitner, A. - Hřebíčková, M. - Avia, M.D. -
Sanz, J. - Sánchez-Bernardos, M.L. - Kusdil, E. - Smith, P.J.: Adult age differences in
personality: Five Factors in five cultures. 106th Annual Convention of American
Psychological Association, August 1998, San Francisco.
Klicperová-Baker, M., Feierabend, I. K., Hofstetter, C. R., Levine, R., Srnec, J.: Meanings of
Citizenship: Czech Citizen in a Comparative Perspective. World Congress of the
Czechoslovak Society for Arts and Sciences. Bratislava, July, 5-7, 1998.

c) jmenovitě nejdůležitější uskutečněné akce:

Osobnost a sociální procesy. Brno, říjen 1998 (konference - společně s MU).
Psychologické dny. Olomouc, září 1998 (konference - spoluúčast na organizaci).

5. Předpokládané hlavní okruhy vědecké činnosti pracoviště v příštím roce

Osobnost: rysové, kognitivní a motivační jednotky. Kvalita života a rizikové faktory (klíčová oblast vědy č. 23). Osobnost adolescenta. Struktura osobnosti. Neuroticismus a úzkost ve vztahu ke způsobu vyrovnávání se s životními obtížemi a ke zdravému způsobu chování u adolescentů. Osobnost a sebepojetí jako determinanty sebehodnocení a životní spokojenosti. Osobnost a zdraví: osobnostní vlivy působící proti účinkům stresu a zátěže. Osobnost hráče počítačových her. Bude dokončena započatá teoretická práce na téma uspokojení z působení utrpení druhým, která bude dále rozvinuta se zaměřením na nábožensko-psychologický aspekt krutosti.

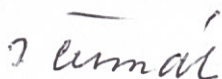
Vybrané problémy kognitivní psychologie (klíčová oblast vědy č. 26). Ve výzkumu metafor uplatněných v politice budou analyzovány vybrané případy metaforických vyjádření z hlediska kognitivního efektu a mechanismu působení. Studium implicitních struktur psychiky bude i nadále probíhat v duchu konstruktivismu. Jednotlivé strukturální mechanismy budou explikovány a modelovány prostřednictvím fuzzy logiky a demonstrovány na analýze konkrétních empirických výzkumů. Nově bude uplatněna kognitivní psychologie (zejména její pojmový aparát a výsledky výzkumu) v reinterpretaci historicky významných výsledků výzkumů kognitivních procesů. Bude započata práce na projektu, jehož tématem je funkce slova a obrazu při zpracování informace z reklamních sdělení. Dále bude zkoumáno vnímání struktur, vnímání ve virtuální realitě a vnímání výrazu.

Osobnost v kulturním a sociálním kontextu (klíčová oblast vědy č. 27). Výzkum projevů občanské kultury v naší společnosti s cílem charakterizace typických projevů občanské kultury v naší současné společnosti. Analýza podmíněnosti těchto projevů bude rozšířena o výzkum možností pozitivního působení v této oblasti.

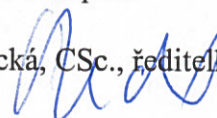
Publikace: monografie, články v odborných časopisech, účast na konferencích.

Plánovaná ediční činnost: Časopisy: Československá psychologie (6x ročně), Zprávy PsÚ, Bulletin PsÚ Praha (neperiodické). Sborníky: sborník věnovaný metodologické problematice (kvalitativní a kvantitativní metody v psychologickém výzkumu), sborníky z konferencí. Elektronické publikace: zpřístupnění publikací, příprava pro vydávání časopisu.

Za VR PSÚ:

PhDr. L. Osecká, CSc., ředitelka PSÚ

Příloha 1

Anotace nejvýznamnějších vědeckých výsledků

1. Čermák, I.: Lidská agrese a její souvislosti.
2. Novák, Z.: Vývoj syntaktických struktur volných slovních párových asociací od pěti do devatenácti let.

**Čermák, I. : Lidská agrese a její souvislosti. Monografie.
Žďár nad Sázavou, Fakta 1998, 204 stran.**

Knihla představuje koherentní přehled poznatků o agresi za posledních zhruba třicet let, většinou výzkumně ověřených. V knize jsou zahrnuty různé perspektivy od biologické, přes osobnostní až po kulturní. Mnohovrstevnatost přístupů k agresi je dokumentována stručným výčtem různých definic, důraz je kladen na eklektické či otevřené pojetí agrese, které ji umožňuje komplexněji popsat.

Novější neurobiologické nálezy jsou dány do souvislosti s psychologickými a sociálně psychologickými interpretacemi, jež se ukazují pro porozumění agrese z této perspektivy nezbytnými. Dále je agrese analyzována v souvislosti s negativními emocemi. Pozornost je věnována kognitivním předpokladům agrese a kriticky je zhodnocen vliv sociálního učení na agresi. Agrese je pojednána také ve vztahu k morálnímu usuzování a podrobně je zachycen fenomen morální vyvážanosti a jeho facilitační vliv na agresivní chování.

Osobnostní předpoklady k agresivnímu chování jsou obecně formulovány jako náchylnost k agresi, tento faktor je popsán na různých úrovních specifikace. Tradiční téma davové agrese je doplněno o výsledky výzkumů aktuálních změn norem v průběhu skupinového násilí a o výklad mezirasové agrese. Interpretace vlivu médií na agresivní chování jedince zahrnuje i diskusi o vlivu virtuální reality na agresi. Nejplausibilnější hypotézou se jeví předpoklad, že největší účinek budou mít násilné mediální obsahy u lidí, kteří jsou již predisponováni k agresivnímu jednání. Rovněž je explorován vztah mezi agresi a působením pornografie. Analýza sexuálního násilí a agrese v rámci páchaní kriminálního činu představuje aplikaci obecných poznatků o agresi a zároveň přispívá k vymezení specifik těchto druhů agrese. Reflektovány jsou i kulturologická dimenze agrese a vliv mýtu hrdiny a autority na udržování agrese ve společnosti. Závěrem jsou shrnuty některé seriózní pokusy o vytvoření způsobů zvládnutí agrese na individuální i společenské úrovni.

Zdeněk Novák: Vývoj syntaktických struktur volných slovních párových asociací od pěti do devatenácti let. Monografie. Praha, PsÚ AV ČR 1998.

Od časů sofistů existuje evropská tradice úvah o tom, jak struktury a výrazové prostředky jazyka ovlivňují naše myšlení a poznání a naopak. Vývoj syntaktického strukturování v rámci asociačních vazeb je specifickou dílčí sondou do této problematiky, která se jeví stále aktuálnější.

V současnosti sdílený model syntaktického strukturování volných slovních párových asociací charakterizují, alespoň pro indoevropské jazyky, tři základní typy: asociace paradigmatické, tvořené páry slov stejného slovního druhu, pokládané zpravidla za výraz vědomí určité významové souvislosti podnětů a odpovědí, tedy za výraz vztahového, resp. pojmového myšlení, asociace lexikálně syntagmatické a asociace syntagmaticko-syntaktické (příklady: pes-kočka, pes-štěkat, pes-štěká).

Práce, jejíž vydání bylo podpořeno publikačním grantem GA AV ČR, shrnuje výsledky dlouholeté výzkumné práce autora, během níž vytvořil normy volných slovních párových asociací od pěti do devatenácti let u české populace. To je originální výkon, který u nás nemá obdobu. Zatímco většina evropských jazyků má své asociační normy dávno zpracovány (včetně slovenštiny, kde byla analogická práce vykonána před 20 lety - Libuše Maršalová, 1978), patřila čeština spolu s lužickou srbštinou dosud mezi několik málo evropských jazyků, kde se v této oblasti na pomyslné psycholingvistické mapě nacházelo „bílé místo“.

Práce přinesla řadu originálních zjištění, která zde pro stručnost nelze uvést. Patrně nejzajímavějším zjištěním je „erupce“ formálně paradigmatického asociování v rozmezí devíti až jedenácti let a pozdější pokles zhruba na předchozí úroveň. Dále pak zřetelná závislost mezi vysokou frekvencí podnětů a paradigmatickým a syntagmaticko-syntaktickým asociováním prakticky u všech druhů podnětových slov s výjimkou substantiv (a přirozeně zájmen) u vzorků celého věkového rozsahu. Obdobně stejná závislost mezi podněty nízké a v menší míře i střední frekvence a produkcí lexikálně syntagmatických odpovědí. Frekvence substantivních podnětů nemá významný vliv na typy asociačních odpovědí a pokud lze nějakou zřetelnou souvislost vysledovat, pak spíše podnětů nízké frekvence s paradigmatickými asociacemi a vysoké frekvence s lexikálně syntagmatickými.